

III. EGYÉB, KÜLÖNFÉLE JÁTÉKOKBAN ELŐFORDULÓ MONDÓKÁK (123–168.)

Ebbe a csoportba olyan mondókákat soroltunk, melyek Lázár Katalin játéktipológiája szerint különböző játékfajtákhoz tartoznak. Többségük szellemi játék, egy kis részük az eszközös játékok járulékos mondókája.

A szellemi játékok kategóriájába olyan pedagógiai célzatú mondókák tartoznak, melyek a kisebb-nagyobb gyermek figyelmét a környezet tárgyi és fogalmi világára irányítják, játékosan fejlesztik folyamatos beszédkészségét, ügyességét, találékonyságát. A játékos nyelvi eszközök között figyelemre méltó a sok betűrímhasználat. Ide tartozik a **számsor** (*Egy – érik a meggy*, 123–124. sz.), a **hét napjai** (*Hétfő hetibe, Hétfőn hetvenkedik*, 125, 126. sz.), a **vonáshúzogató** (*Fát vágok, fát, Egy, kettő...*, 127, 128. sz.) (és egy beugrató *Egyem, kettem...*, 130. sz.), a **kitalálós** (*Cin, cin, bum, bum*, 131. sz.), a **gyűrűs játékok** (*Csön-csön, Csem-csem, Sem-sem gyűrű, Megy a gyűrű*, 132–142. sz.), a **nevetés- vagy beszédtilalmak** (zálogos játékok *Mély kútba tekinték, Láp, lép, cingerláp, Éja, éja, béla*, 143–149. sz.) és az általában felelgetős formában elhangzó hosszú **láncversek** (*Gólya, gólya, gilice, Egy, kettő, három, négy, Kopasz Péter, hová mégy*, 159–168. sz.). A legtöbb láncvers (16-ből 13) a házépítés mozzanatait foglalja szórakoztató mondókába (159–163, 165, 166. sz.), egy kis részük tartalma (164, 167, 168. sz.) egyéb folyamatok láncolata. A mulattató mondókák legtöbbször más funkcióban is használható, pl. mint hintáztató (a 124. számú számsor), vagy a befejezés megváltoztatott ritmusával kiszámoló is lehetnek. Kiss Áron kötetében a láncversek a kiolvasók XI. fejezetében szerepelnek (37–40. l.), de a hintáztató mondókák között is találhatóak láncversek, továbbá jó néhány számsor is (50–56. l.).

Az eszközös játékok menete közben elhangzó mondókák mintegy megigézik, büvölik a játék sikeres kimenetelét. Ide tartozik a **fűcsipkedés**, melyet hátra tett kézzel, „láthatatlanul” végeznek, miközben éneklük a mondókát (*Csipedem, csipedem, Szedem, szedem füvecskét*, 150–154. sz.) és három **labdajáték**, továbbá a nagyobb fiúk egy **késes játéka** (*Egyelőre...*, *Egy kéz...*, *Sóra, kása, Durdella*, 155–158. sz.).

A zálogos játékok nevetéstilalma (*Mély kútba tekinték*) hajdani szertartások nevetéstilalmát idézi, például a természeti népeknél a felnőtte avatás szertartása alatt tilos nevetnie annak, akit avatnak. Mindennapjaink életvitelét ma is, régen is számos tilalom szabályozta, melyek megszegéséért büntetés jár. Az értelmetlennek tűnő „vaspíllili” és hasonló szavaknak (143, 144, 146. sz.) talán ahhoz a germánoknál is ismert hiedelemhez van köze, mely szerint a vas a gonosz támadásától megvéd (MNT I: 765. l.). A fűcsipkedők szövegei „nem csak papot öltem”, „harmadnapra ...se bőriből, se csontjából semmit sem találtam” szintén hajdani mágikus rítusokra utalnak.

Dallamaik a stilizált beszédűtől (deklamáló hanglejtés) a dallamos hanglejtésen át a meghatározható hangmagasságú dallamokig terjednek, de magukban a dallamokban is jelentős szerepet játszik a deklamáló hanglejtés, azaz egyazon mondókában felváltva fordul elő szinte valamennyi lehetőség. Főként kis hangkészletű dallamok hexachordon túl nem terjednek. (A fejezet összesen 80 változatot tartalmaz, ebből 59-et közlünk főszovegben vagy jegyzetben, kottával 38-at.)

123.

Ēggy: Érik a mēggy.

Kettő: Feneketlen teknyő.

Három: Tē lészöl a párom! (*vagy*: Vasas járom.)

Négy: Mēgcsípött a légy.

Öt: Fújd mēg a tülköt! (*vagy*: Gurul a tők.)

Hat: Hasad a pad.

Hét: Ēgyé pityörét!*

Nyóc: Lópokróc.

Kilenc: Kis Ferenc.

Tíz: Ēgy szakajtó píz!

* Nem tudják, mi az, csak mondták.

TÓTHFALU, Dér Vilmosné Takács Katalin (70), Püspök Józsefné Takács Irén (65).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

Deklamáló hanglejtéssel mondják.

A számok begyakorlására szolgál 1-től 10-ig. Rímek segítségével könnyen megy. Kiss Áron gyűjteményében úgy is szerepel, mint hintáztató. Egy Tolna megyei dallamos változatára körjátékot játszanak. A kör közepén egy a körrel ellenkező irányban jár. Minden számra bevon egyet a körből, míg a kör közepén is kialakul egy kör. A játék addig tart, míg a külső kör el nem fogy.

Ěgy: Ěrik a mĚgy.

Kettő: Feneketlen teknő.

Három: Indújon a párom (vagy: Indúj, alig várom!)

NĚgy: Biz oda nem mĚgy!

Öt: Ěrik a tők.

Hat: Hasad a pad.

HĚt: Ěg a bánáti rét!

Nyőc: Űres a póc (vagy: Letőrik a póc!)

Kilenc: Kis Ferenc.

Tíz: Ěgy szakajtó píz!

♩ = 116

Tíz, tíz, tisz - ta víz, o - lyan mind a fo - lyó - víz.
 Án - gyom - asz - szon kis - lá - nya
 be - le - je - sĚtt Ti - szá - ba.

Ősz - sze - szĚd - tek* csin - to - kat, cse - re - pe - ket,

av - va' ha - lász - ták ki.

[Mondóka. Nem mindig körbe játszottuk.]

* Szedtek össze.

OROMHEGYES, Törtelyi Mátyásné Dávid Viktória (63), Mazák Ferencné Mészáros Julianna (51).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

Deklamálva mondják.

A „Tíz, tíz, tiszta víz” rendszerint a hintáztatókban fordul elő.

Kiss Áronnál (50/3 és 53/13) hintáztatóként szerepel hasonló számsor-mondóka.

Egy: Megérett a meggy.

Kettő: Feneketlen teknő.

Három: Nincsen sémmi károm.*

Négy: Pokolba mégy!

Öt: Érik a tök.

Hat: Hasad a pad.

Hét: Most süt a pék.**

Nyolc: Apád töke kóc!

Kilenc: Kis Ferenc, itt a bicskád, ne keresd!

Tíz: Tiszta víz, olyan, mint az aranypíz.

Maradékon:

* Edd meg a szart nyáron!

** Mos' süt a kis pék.

TOPOLYA.

Zöldy P., 1957–1978.

126.

Hetfű hetibe,
kedd kedvibe,
szerda szűribe (*vagy: szeribe*),
csütörtök csűribe,
péntök pitvarába (*vagy: pitvarba*),
szombat szobájába (*vagy: szobába*),
vasárnap Isten házába (*vagy: Isten háza*).

TÓTHFALU, Dér Vilmosné Takács Katalin (70).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

Deklamáló hanglejtéssel mondják.
A napok neveinek betűrímes begyakorlása.

Hétfőn hetvenkedik,
Kedden kedveskedik,
Szerdán szerelmeskedik,
Csütörtökön csicseregnek,
Pénteken pityeregnek,
Szombaton szomorkodnak,
Vasárnap vigadoznak.

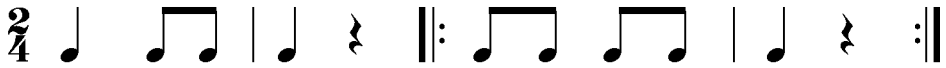
TOPOLYA.

Zöldy P., 1957–1978.

Vonáshúzógitó

128.

♩ = 96

Fát vá - gok, fát, de mi - cso - da fát:
 ré - gi tar - gon - cát.
 Gye - re ve - lem, vers,
 én is me - gyek, vers.

Fo - gad - junk egy ic - ce bor - ba: hu - szon - ket - tő ez!

OROMHEGYES, Törtelyi Mátyásné Dávid Viktória (63).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

A mondóka mondása alatt vonalakat húzogattunk, minden negyed értékre egyet. A 22 csak akkor felel meg a valóságnak, ha az ütempárok második ütemében előforduló negyed szünetet nem számítjuk. Vö. Kiss Á.: 45-46/XVIII. fejezet, kiolvasó mondóka.

♩ = 100

Ěggy, ket - tő, há - rom, macs - ka ül az á - gyon.

Fo - gad - junk ěgy li - tēr bor - ba, hogy ez ti - zēn - há - rom!

DOBRADÓ, Márkovity Jánosné Birinyi Ilona (58).

Bodor A. – Paksa K., 2002.

Kiolvasóként használják, ezért a „három” és az „ágyon” szavak két hangsúlyt kapnak, és a lüktetések száma 16 lesz 13 helyett.

Eredeti ritmizálás:

$\frac{3}{4}$ | |

Ěggy, ket - tő, há - rom, macs - ka ül az á - gyon.

$\frac{2}{4}$ | |

Fo - gad - junk ěgy lí - těr bor - ba,

$\frac{3}{4}$ ||

hogy ez tí - zěn - há - rom!

♩ = 112

Ěgy - gyem, ket - tem, hár - mam, né - gyem,
 Ő - tőm, ha - tom, *he - tem, hé - tem,*

nyó - cam, ki - len - cem, tí - zem.

VÖLGYES, Tóth Gézáne Mélykúti Anna (69).

Bodor A., 1995.

Beugrató: ujjszámoló vagy vonáshúzogató. Az ujjakból csak 9, a vonásokból 11 lesz, ha nem vesszük észre a „hetem, hétem” kettőződést.

131.

„Virágok”: – Cin, cin, bum, bum! Ki van odakint?

Ha angyal: – Angyal az aranpácáva’!

Ha ördög: – ’z ördög a vaslapátta’!

[Titkos virágneveket tanátak ki. Fél lábon átak körbe. Az ördög még az angyal körbe-körbe mentek. Akinek megfogták a kezit, ki köllött tanáni a nevit. Amelyik előbb fogta még, az kérdézett. Ha nem tanáta e’, a másik kérdézett. Ha kitanáta, vitte magáva’.]

MOHOL, Vlasity Károlyné Zélicity Klára (51), Vlasity Károly (55).

Burány B., 1979.

Többen játszották. Ketten kívül maradtak, egyik volt az angyal, másik az ördög. A többiek titkos virágneveket választottak maguknak, és összefogott kézzel fél lábon sántikáltak, majd hirtelen öszszebújtak, úgy, hogy nem láthatták, angyal vagy ördög van-e kívülről, és kérdezték, ki van odakint. Aszerint, hogy ördög volt-e vagy angyal, aki elkapta egy körben álló kezét, válaszolt, majd kérdezett, hogy kitalálja az illető titkos virágnevét. Ha kitalálta, vihette magával, ha nem, a „virág” maradt a körben. Angyal után ördög kérdezett, ördög után angyal. Addig folytatják, míg a „virágok” elfogy-nak. A játék befejezése valószínűleg valamelyik „angyalos-ördögös” játék (l. 299, 304, 468, 475, 482, 489, 493. sz.), de erre itt nincs adatunk.

Deklamáló hanglejtéssel mondják.

Sem - sem gyű - rű,
 a - rany - gyű - rű.
 Ná - lad, ná - lad
 e - züst - gyű - rű.

Mondva: Itt a kiadója!

KISHEGYES, Péter Antalné Kovács Mária (50).

Lázár K., 1995.

Közkedvelt játék. Játshatják körben vagy sorban, állva vagy ülve. Az osztó az ének ütemére járva minden játékos elé lép, és valamelyik kezében lopva elrejtí a gyűrűt, de megtarthatja magának is. A tenyereket mindenki összecsukva tartja. A gyűrűt helyettesítheti bármilyen kis tárgy, akár kavics is. A humó (bába, kereső, Gyurka, szappannyalagató, kiskutya, bika, macska stb.) állhat kívül is, de mehet az osztó után is. A jeladás a keresésre lehet külön felszólítás (Kiskutya, megfőtt a kása; Jöhet a szappannyalagató stb.), vagy egyszerűen az ének véget érte után lehet kezdeni keresni. A kereső rávághat annak a kezére, akinél a gyűrűt sejtí, de mondókát is mondhat ritmusra: Itt pipálnak, itt füstölnek.... stb.; egyes változatokban háromszor találgathat. Néha neve van annak is, akinél a gyűrűt eldugták, pl. Cituráné, Csutoráné (140. sz.). Az új kereső az lesz, akinél a gyűrű előkerült. Ha nem kerül elő, marad a régi kereső a következő menetben is. Néha „büntetik” is az ügyetlen keresőt: megkergetik, megcsipkedik stb.

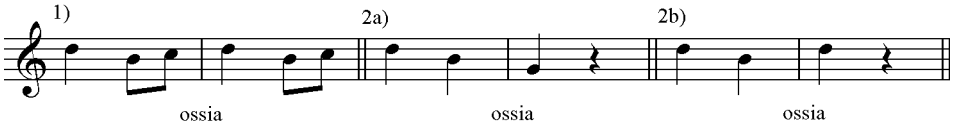
♩ = 96

Csem - csem gyű - rű, kal - lan gyű - rű.
 Ná - lad, ná - lad a - rany - gyű - rű.

1) Itt csö - rög, itt pö - rög, itt add ki!

ossia

ossia

ossia

[Körbe átunk. A közepibe egy macska (béhunya a szémit, humó vót). A gyűrűt e'dugtuk valaki kezibe. Közbe énekőtük, hogy „csem-csem gyűrű”. A macska odamënt, oszt amékné' gondóta, hogy ott van, rávágott. Az kinyitotta a kezit. Ha nem vót nála, akkó tovább ű maradt a macska, még még nem tanáta a gyűrűt. Akiné mégtanáta, az lét a macska.]

TÓTHFALU, Dér Vilmosné Takács Katalin (70).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

Másik játékmód szerint: a körön belül ketten mennek, egyiknél van a gyűrű, az megy elöl, és ütögeti a körbenállók ökölbe szorított kezét, majd észrevétlen egyik ökölbe beleejti a gyűrűt. A másik megy utána, és mikor azt éneklik: „itt add ki”, akkor ki kell találnia, kinél rejtette el az első a gyűrűt. Akire rámutat, annak ki kell nyitnia a tenyerét. Ha eltalálta, az lesz a kereső, akinél a gyűrű volt, ha nem, a következő menetben is ugyanő marad a kereső.

♩ = 112

Csön - csön gyű - rű, a - rany - gyű - rű.
 Ná - lad van az a - rany - gyű - rű.

-Itt csö - rög, itt pö - rög, itt a ki - a - dó - ja!

[Akkó rávágott annak a kezire.]

VÖLGYES, asszonyok.

Bodor A., 1995.

♩ = 108

Csem - csem gyű - rű, ka - lan gyű - rű.
 Ki - né' van az a - ran - gyű - rű?

-Itt csö - rög, itt bö - rög, ez ad - ja ki!

FELSŐHEGY, Sőreg Pálné Mihályi Zsófi (67).

Burány B., 1972.

♩ = 104

Csen - csen gyű - rú, a - rany - gyű - rú.
 Ná - lam, ná - lam e - züst - gyű - rú.

Itt csö - rög, itt pö - rög, itt add ki!

-Kis - ku - tyá, még - főtt a ká - sa!

[Ezt kijabáták! – helyesbít egyikük.]

DOROSZLÓ, asszonyok.

Bodor A. – Németh I. – Wilhelm J., 2000.

♩ = 96

Csem - csem gyű - rű, a - rany - gyű - rű.
 Nál - lad - ë az a - rany - gyű - rű?

1)

- *Itt a pi - pa, itt fűs - tó - jön ki raj - ta!

1)

ossia

* Itt csörög, itt pörög, itt a pipa, itt füstőjjön ki rajta! (Oromhegyes)

TÓTHFALU, Törtelyi Mátyásné Bicskei Erzsébet (63).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

Az oromhegyesiek emlékezete szerint körben állva is, sorban állva is játszhatták a játékot.

♩ = 88

Csem - csem gyű - rű, kal - lan gyű - rű.
 Nál - lad, nál - lad e - züst - gyű - rű.

-Itt pi - pá - nak, itt fűs - tő - nek, itt ké - rem ki, itt ad - ják ki!

Kiabálva: Jöhet a szappanyalogató!

HORGOS, Zabos Imréné Geleta Piroska (62).

Kiss L., 1972.

Az „Itt pipálnak...” részt a „szappanyalogató” mondja! Bizonyára előbb szólították, mint az a változatban elhangzott.

♩ = 108

Kiabálva:

Csöm - csöm gyű - rű, - Gyü-het a Gyur-ka, ki-süt a hur-ka!
 kal - lan gyű - rű.
 Ná - lad van az
 a - rany - gyű - rű.

[Mikó mögérközik a Gyurka, asz mondja, aki sorba áll:]

- Itt a pi - pa, itt fűs - töl! Ezt ki - vá - nom, ez ad - ja ki!

[Ha kitanája, akkó nyert.]

CSÓKA, Banka Mihályné Hecksó Erzsébet (57).

Burány B., 1972.

♩ = 116

Csöm - csöm gyű - rű, Sa - lá - tá - né, Bod - zá - né,
 ka - lán gyű - rű, vesd ki, Ci - tu - rá - né! *
 ná - lad, ná - lam
 a - rany - gyű - rű.

Sza - bad a bi - ká - nak gyün - ni! - Itt a pi - pa,
 itt fűs - töl ki!
 Et - tül ké - röm,
 ez ad - ja ki!

[Benti játék, sorban ültek, egy valakijébe beleejtötte. Egy, a „bika” kint humott, annak köllött kitaláni.]

TORONTÁLOROSZI (KISOROSZ), Talpai Péter (70), Talpai Péterné Kéri Piroska (63). Bodor A., 2006.

* Csutoráné

Szövegét vö. az 503. számúval.

Sem, sem, gyű - rű, kal - lan gyű - rű.
 Ná - lam, ná - lam a - rany - gyű - rű.

Itt csö - rög, itt bö - rög, itt a ki - a - dó - ja!

[Egyikük kezében elrejtí egy a gyűrűt.]

Beszélve:

– Szabad a bábának is kereskedni!

Énekelve:

Itt a pi - pa!
 Itt a pi - pa!

TOPOLYA, Bábi Ferencné Sós Etelka (67).

Lázár K., 1995.

Kishegyesen is hasonlóan játszották: sorban állva 5–10 lány, összetett kézzel, mintha imádkoznának. Egy humott, egy meg titokban valamelyik kezében elrejtette a gyűrűt. A humó (bába) sorba ment, és mondta: „Itt pipál, itt füstöl, itt add ki!” A harmadikra ráütött. Ha eltalálta, akkor az ment humni, ha nem, akkor ő maradt a humó.

♩ = 132

Megy a gyű - rű
ván - dor - út - ra.
A - ki - tud - ja,
meg nem mond - ja!
Ná - lad, ná - lad
'za - ran - gyű - rű.

Beszélve:

– Itt csörög, itt pörög!

Szabad a gazdánál is keresni!

MARADÉK, Berta Géza (62).

Bodor A. – Bodor G., 1998.

Az ún. vándorló gyűrű játékaival vegyített változat. Itt is elrejtik a gyűrűt, csak a játékosok (rendszerint ülve, és térd alatt adogatva) a humó szeme előtt adják kézről kézre, de titokban, úgy, hogy a humó ne lássa. A játék közkeletű dallama idegen műdal, de a mi esetünkben hagyományos. Játékára nem emlékezett az énekes.

Nevetéstilalom, beszédtilalom (zálogos)

143.

♩ = 120

Mély kút - ba te - kin - tek, bí - bor - ba, fá - tyol - ba,
asz - szo - nyo - mat lá - tom he - tye - hu - tya fé - ke - tő - be,

bí - bor - le - pe - dő - be.

Ki - nek lá - tom mo - soly - gá - sát, Vas - pi - ri - jó!
bí - ró szē - di a zá - log - ját!

[Égy bēnt járt a körbe. Akire rávágott, a'llétt a macska. Akkó az mēnt belűrű.]

ZENTA, Körösi Gergelyné Masinás Franciska (82).

Burány B., 1972.

A játékelmondás szerint kiolvasószerűség.

Valójában zálogos játék lehet, ahogy az utána következő változatok is. A dal éneklése közben álló vagy járó kör közepén bíró figyel, ki mosolyodik el. Aki a tilalmat megszegi, büntetést (zálogot) fizet.

A szöveg kapcsolatos a régi rítusokkal, pl. a felnötté avatás szertartásaival, ahol tilos elmosolyodnia annak, akit avatnak. A „vas” emlegetése (143, 144, 146. sz.) szintén ősi hiedelemre utal. A vas ugyanis megvéd a gonosz támadásaitól (MNT I: 765. l.).

♩ = 104

Mély kút - ba te - kin - ték, asz - szo - nyo - mat lá - tom.

Ki - nek lá - tom fe - hér fo - gát, Vas - po - li - jó.
bí - ró szé - di a zá - lo - gát!

[„Kinek látom fehér fogát” – akkó köllött neki valamit anni. A bíró a kalapjába beletette a zálogot. Mikó vége lett, maj’ mind kilött, akkó föleme’te – de nem mutatta – a zálogot, hogy: „Mit érdemöl az a bűnös, akinek a zálogja a kezembe van?” Akkorosz’ montuk, hogy mit érdemöl. Oszt azt még köllött neki csinálni, a többi még nevette.]

ZENTA, Mangurás Ferencné Nagy Anna (68).

Burány B., 1972.

[Sorba ülnek, a bírót kivéve, aki kérdezi:]

Kinek látok fehér fogát?
Bíró szödi 'álogát!

[„Akinek a bíró mögláti a fogát”, az zálogot ad. Így folytatják mindaddig, míg mindenki zálogot nem ad, ezután kiváltják a zálogot, ami úgy történik, hogy mindenki megmondja a szeretőjének a nevét.]

PADÉ.

Kálmány L., 1882.

Mély kút - ba te - kin-ték, asz - szo - nyo - mat lá - tom

bí - bor-ban, fá - tyol-ban, gyön-gyös ko - szo - rú - ban,

re - tye - ru - tya fő - kö - tő - ben, vas - pi - li - li - ben.
ap - ró fé - nyes gom - bos - tű - ben,

ÓBECSE.

Fárbás J. (Kiss Áron, 1891: 435/2)

♩ = 112

Mély kút - ba te - kin - ték, fé - nyes lán - cot te - ke - rék.

Ben - ne lá - tom test - vér - ké - met bí - bor - ba, bár - sony - ba,

gyön - gyös ko - szo - rú - ba.

Re - tye - ru - tya u - ti - fű, tö - rök - szeg - fű, pi - ros ró - zsa.
ap - ró fé - nyes gom - bos - tű, Gyer - tek, lá - nyok, szed - jük ősz - sze,

kös - sük ko - szo - rú - ba!

[Egymás kezét fogva körbejártunk, egy a közepén guggol, az lecsereéli magát. „Szedjük össze”, akkor szedi össze azokat, akik a kör közepén még szét vannak. Összeszedték azokat, akik nem rendbe álltak. A kör közepén gyerekek álltak szanaszét. Szétvált a kör, úgy szedték rendbe.]

MAGYARKANIZSA, Losonc Istvánné Körmöci Borbála (66).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

Az elmondás alapján a játékmód bizonytalan, zavaros. Először úgy mondta, hogy a közepén guggoló lecsereéli magát a „Szedjük össze” szövegrésznel. Hasonló játékleírás fordul elő az MNT I. kötetében (137, 310. sz.). A körbenállók fogják egymás kezét, és énekelnek. Egy közepén guggol, kezével betakarja a szemét. A dal végén felkiáltanak, hogy „ki vesz ki?”, mire a guggoló megnevez valakit, aki felrántja, majd helyet cserélnek. Másik változata szerint a kör közepén álló bíró figyel a körbenállókat. A dal végén leguggolnak, ha akkor valaki elmosolyodik, zálogot ad.

♩ = 116

Láp, láp, cin - gër - láp, cic - má - ri - ca trá - ja.

Cic - má - ri - ca hal - lál, fuss, más - fél láb - ra kuss, kuss, kuss!

[Egy a közepébe át. És mikó „másfé’ lábra kuss” – fővötte egyik lábát. Addig köllött neki áni ottan, még csak e’ nem nevette, vagy lë nem tötte magát. Mikó lëtötte a lábát, akkó má, ugyë, a másiknak köllött bëáni.]

CSÓKA, Banka Mihályné Hecskó Erzsébet (57).

Burány B., 1972.

Fél lábön állás és nevetéstilalom. Csak egy változatát ismerjük.

A terc változó nagysága a dallam végén „hangnemi” mutációt okoz (műzenei fogalmak szerint a G-dúr hangnem B-dúrban fejeződik be). (A terc váltakozó nagyságát lásd még 50, 429, 598. sz. is.)

♩ = 88

É - ja - é - ja bé - la, ab - la - komn áll bé - la.

Ki - nek hal - lom zú - gá - sát - bú - gá - sát,

an - nak ve - szem* zá - lo - gá - sát!

[„Ülőjáték”.]

* Tévesen: verem.

TORONTÁLVÁSÁRHELY, Csáki Ferenc (74).

Király E., 1960.

Beszédtilalom. Egyik Vas megyei változata (MNT I: 38):

Béla, béla, béla, ablakimban béla! Szölke tüzet rakjunk, aranygyöngyöt fűzzünk. Kinek látjuk mosolygását, annak vegyük zálogását. (L. még MNT I: 282, 290, 337. sz.) Úgy tartják, a „béla” a szlovákok zöldág-hordásával kapcsolatos ének, „Héla, héla, héluska” elváltozott alakja (MNT I: 626–628, 817, 1125. sz.).

Dallama inkább hanglejtés: az indító *slsm* motívum után csak nagy szekundban mozog.

Fűcsipkedők

150.

♩ = 92–100

Csi - pö - döm, csi - pö - döm fű - vees - két, á - som, á - som lu - kacs - kát.

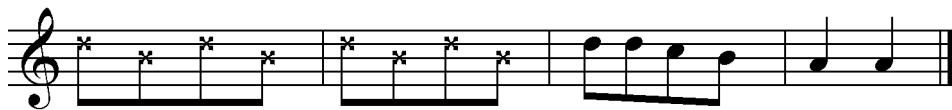
Nem csak pa - pot öl - tem, dő - já - kot is öl - tem.

Har - man - nap - ra ha - za - jöt - tem, sem - mit sem ta - lál - tam.

Hej, bim - bo - ra, bim - bo - ra, ka - rá - cso - nyi bim - bo - ra!

A - mit hoz - tunk a vá - sár - ból, mind i - de lő - rak - ja!

[Akkó a fűvet mind oda lőraktuk. Egész rakás fűvet csipödtünk kint a gyöpön. Örzöttük a kislibákat. Leütünk körbe, kislányok.]

MAGYARSZENTMIHÁLY, Samu Anna (64).

Király E., 1966.

Kislányok játéka. Leginkább tavasszal, mikor szép zöld a gyepe, akkor játsszák. Körben vagy sorban ülve, hátra tett kézzel, „titokban” szedik a fűvet mondóka közben. A végén előmutatják, ki mennyit szedett. Az győz, akinél a legtöbb fű van. A játék befejezése különféle lehet különböző vidékeken: a marokban tartott fűvet csóválják, a fűvet egymásra szórják, csóznak kell kitalálnia, kinek van a kezében legtöbb fű stb. Kálmány gyűjtéseiben három változata is előfordul (a szajánit l. 152. sz.). Valószínűleg varázsoló, bájoló szertartás mondókája lehetett, erre utalnak a szöveg – ma már igencsak furcsának tűnő – részletei, mint pl. a „Nem csak papot öltem” stb. vagy a „se bőriből, se csontjából” (151, 152. sz.).

Csipedem, csipedem füvecskét,
Ási, ási lyukacskát.
Nemcsak papot öltem, diákat is öltem.
Harmadnapra hazaértem,
Se bőriből, se csontjából semmit sem találtam.
Ki mit hozott a vásárból, mind kifizogtatták.
Hej, bimbózó, bimbózó,
Karácsonyi bimbózó.

NAGYBECSKEREK.

Kiss Á., 1891 (72/7)

Csipödöm, csipödöm füvecskét!
 Ási lukát, ási, ëb, aki nem ási!
 Nemcsak papot öltem, dëjákat is öltem.
 Harma' napra hazagyüttem,
 Së bőribú, së csontyábú sëmmít së tanátam!
 Gin, gin borsó, hull a korsó!
 Ki mit hozott a vásárbú, ide fityogtassa! [Felugranak.]
 Nyis' ki, nyis' ki ládikádat! Lássuk, mi van benne?!

[Karajba ülve hátrateszik a kezüket, s csipkődik a füvet. Akinek van valami a kezében, az a győztes = arany; akinek nincs, az a vesztes.]

SZAJÁN.

Kálmány L., 1882.

Kisoroszi töredéke:

Csipödöm, csipödöm füvecskét, ási, ási répát.

Nem sok babot főztem...[hogyan van tovább?]

Újra:

Csipödöm, csipödöm füvecskét, ási, ási répát.

Nem sok babot főztem...

Ki mit szökött a markába, mind ide lérakja!

[Addig az ideig, míg e' mondtuk – nem birtunk sokat szököni, csak úgy, az ujjunkka', amit kiszököttünk. Kint ütünk a fűvön, de hogy most micsinátunk? Hátú vót a kezünk, aki többet lécsupát... az vót a nyerő? Nem tudom má, nem tudok rágyünni...]

TORONTÁLOROSZI (KISOROSZ), Talpai Péterné Kéri Piroska (63).

Bodor A., 2006.

♩ = 116–120

Szö - döm, szö - döm fű - vecs - két. Nem csak ab - bul é - lők,
vi - rá - got is széd - tem.

Ej, bim - bó - ra, bim - bó - ra, ka - rá - cso - nyi bim - bó - ra!

Ki mit szē - dēt a vá - sár - ba, mind i - de lē - rak - ja! Tēdd ki!

[Úgy légugúnak, osz' hátratöszik a kezüket, osz' hátúrú szödögének gyöpöt vagy füvet, osztakkó azé mondják, hogy „Ki mit szédett...” – akkó előre kimutassák, hogy kinek mi van a kezibe.]

CSÓKA, Banka Mihályné Hecksó Erzsébet (57).

Burány B., 1972.

Ez a mondóka már „megszelídült” részleteiben. Burány Béla megjegyzése szerint öreg bűbajos asz-szonyok varázsló mondókái gyakran „szedem-szedem”-mel kezdődtek (Hej, széna: 189–190. l.).

♩ = 126

Lo-pom, lo - pom szőlő-det!

Ki meny-nyit lop el,
azt rak - ja ősz - sze!

[Füves helyen ütünk a földön, hátra tett kézzel. Csupátuk a fűvet. Csósz figyelte, kinek van több. Ha e' tanáta, kinek van legtöbb, az lett a csósz.]

MOHOL, Vlasity Károlyné Zélicity Klára (51).

Burány B., 1979.

A játék azonos az előbbiekkal. Mondókája a „szőlőló” fogócskával is rokon.

♩ = 144

Èggy e - lő - re [egyszer a falnak pattintani ritmusra],
 két ket - tő - re [egyszer a falnak pattintani ritmusra],
 há - rom hat - ra [egyszer a falnak pattintani ritmusra],
 hat ki - lenc - re [egyszer a falnak pattintani ritmusra],
 tőccs ki tíz - re [egyszer a falnak pattintani ritmusra],
 ti - zèn - èggy - re [tizenegyszer a falnak pattintani]*,
 ez el - ej - tés [leejteni a földre és elkapni az alig visszapattanó
 labdát],
 ez föl - ka - pás [feldobni, minél magasabbra, majd elkapni a
 labdát],
 hát - ba - nyo - más [falnak dobni a labdát, közben az egyik kézzel
 megérinteni a hát közepét],
 gom - bo - lyí - tás. [falnak dobni a labdát, közben a kezekkel
 gombolyítást utánozni],

Kiabálva:

Cup - pan - tás [a labdát falnak dobni, közben cuppantani],

Puf - fan - tás [a labdát jó erősen a földhöz vágni]!

DOROSZLÓ, asszonyok.

Bodor A. – Németh I. – Wilhelm J., 2000.

Labdajáték: Falhozverő, elkapó. (A zárójeles magyarázatokat a játékszabályokkal együtt az énekesek közös visszaemlékezés alapján írták le utólag.)

* Amikor tizenegyszer pattintják a labdát falnak, végig folyamatosan kell haladni, mert aki leejti vagy hosszabb ideig fogja a labdát, kiesik. (A mondóka folyamatossága ekkor nyilván megszakad arra az időre, amíg tizenegyszer pattintják a labdát.) A puffatásnál vége a játéknak. A többiek ilyenkor igyekeznek elkapni a fölpattanó labdát. Akinek sikerül, az lesz a soros. A játékosok sorrendjét előre is meghatározhatják.

Más változatokban a falhoz- vagy földhözverős labdajátékot ketten is játszhatják, akkor ütemenként váltják egymást. Csoportos játék esetén a labdát egyenként ütögetik ritmusra. A labda ütését és elkapását különböző figurákkal ötletesen bonyolítják, nehezítik. A mozdulatokat ütemre végzik. Aki elrontja, átadja a labdát a következő játékosnak.

Egy korai leírás szerint (Bereczky, 143) a játék úgy végződik, hogy hirtelen megfordul a labdadobáló, és valakit igyekszik hátra dobni (*puffanás*). Akit eltalál, kiáll.

♩ = 92

Egy kéz, két kéz,

há - rom - uj - jas,
 e - lő tap - si,
 há - tú tap - si,
 mejj - ve - röcs - ke,
 dob - ve - röcs - ke, [hasunkhoz]
 (comb - ve - röcs - ke)
 térgy - ve - röcs - ke,
 kü - szö - böcs - ke, [lábszárunkhoz]
 (sa - ro - kocs - ka,)
 sü - rü - löcs - ke, [megfordultunk]
 ka - ka - socs - ka.

[A labda fēlmēnt a falra, amíg visszaugrott, addig közbe mondtuk. A „sürülőcskénél” nagyon magasra kellett dobni, met’, amíg fordultunk, a labda le tudott esni. Akkor elvesztettük a játékot. Ha visszafogtuk, jött a „kakasocska” (ütögette a labdát a földhöz). Akkor kellett számolni. Aki ügyesebb vót, százig is elszámolt. Ha leejtődött a labda, kellett a másik kislány elvívge.]

SZÉKELYKEVE, Dani Istvánné Szunyog Veronika (56).

Bodor A., 1998.

Labdajáték: Falhoz verő, elkapó.

Kisebb labdával lehetett csak játszani. A szöveg utasítása szerint egy vagy két kézzel, illetve három ujjal kellett a labdát elkapni. A továbbiakban a labda elkapása előtt tapsolni kellett elöl, illetve hátul, majd megérinteni a mellkast, a hasat, a térdet (esetleg a combot), a lábszárát (vagy a sarkat), majd megfordulni saját tengely körül, végül, a tízes széria után, a labdát ütögetni a földhöz (esetleg a falhoz), közben számolni.

Mindkét mondóka (155–156. sz.) ún. **labda-iskola**. Lényegük, hogy a falhoz ütött labdát csakis bizonyos sorrendben és meghatározott módon szabad elkapni. Játshatók egyedül is vagy csoportosan. Ez utóbbi esetben a labdát egyenként ütögetik a mondóka szövege szerint. Ha elhibázzák, a következő játékos kezdi előlről.

♩ = 104

Só - ra, ká - sa, cső - rög a csont - ja: égyy!
 Só - ra, ká - sa, cső - rög a csont - ja: ket - tő!
 Só - ra, ká - sa, cső - rög a csont - ja: há - rom!

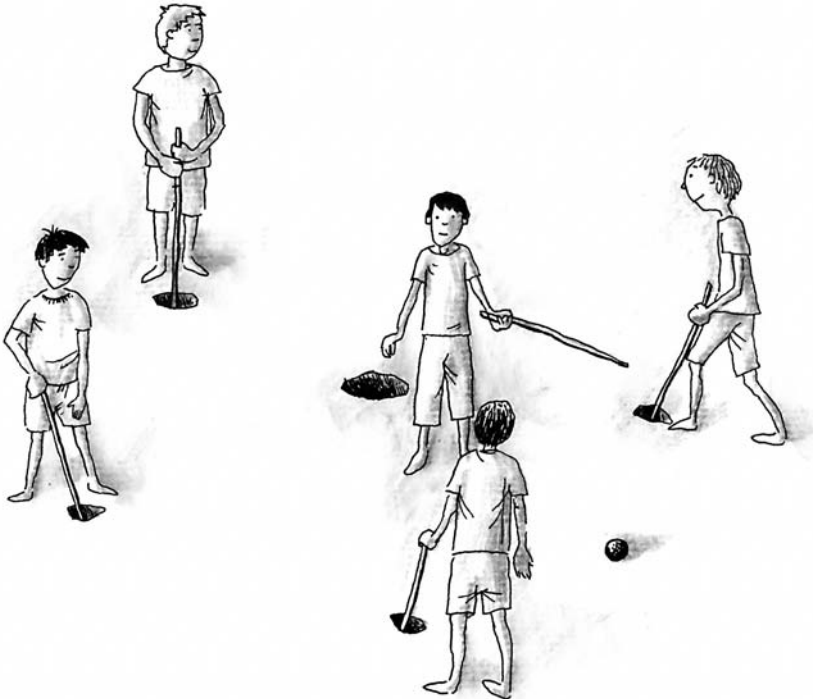
[Luk, abba a labda. Ki kő' ütni, oszt e' foglalni a lukját.]

MOHOL, Vlasity Károly (55).

Burány B., 1979.

Kanászos (Lyuk-labda)

Fiúk játéka. Minden játékosnak kell egy kb. másfél méteres bot. Középen egy nagyobb gödröt ásnak a labdának, körülötte pedig kb. két bothosszynyira kisebb lyukakat ásnak, de eggyel kevesebbet, mint ahány játékos van. A labdát kiteszik a körön kívülre, a középső gödörbe mindenki beleteszi a botja végét, és körben járva mondják a mondókát. „Három”-ra mindenki igyekszik egy-egy kis lyukba beledugni a botja végét. Akinek nem jut, az a kanász, aki botjával igyekszik a labdát a középső gödörbe hajtani, de a többiek akadályozzák, botjukkal elütik. A kanász az üresen maradt lyukba beleteheti a botját, akkor az lesz az új kanász, akinek a gödrét elfoglalták. Ha sikerül a kanásznak a középső lyukba hajtani a labdát, előlről kezdik a játékot a mondókával együtt.

$\text{♩} = 88$

2/**4**

Dur - dël - la, vas - vël - la,

ki-lenc ku-tya u-ga-tá-sa át-hal-lat-szik Tót-or-szág-ba.

Zu be - le, Ba - lázs!

Vagy: Ájj bele!

[Akkó belevágta a kést. Kettőbe vágta.]

MOHOL, Vlasity Károly (55).

Burány B., 1979.

Nagyobb fiúk játéka. Egy kört rajzoltak, amit elfeleztek. Fele volt egyiké, fele a másiké. A kést úgy kellett dobni, hogy a másik félkörébe beleálljon, akkor elfoglalhatta a területet. Ha nem sikerült, elvesztette a sajátját is. Mielőtt a késdobásnak nekifogtak, elmondták a mondókát, mintegy a művelet sikeres kimenetelének biztosítására. Kisoroszon is hasonló módon játszották a játékot.

♩ = 132

-Gó - lá, gó - lá, gi - li - cá, -Egy kis ló - szért.
mit vi - sző já szá - jád - bá?

-Mi - nek az á ló - szer? -Mi - nek az á főd?
-Szi - tát kē - tē - get - ni.
-Mi - nek az á szi - tá?
-Fé - det szē - dē - get - ni.

-Hā - zát tē - mē - get - ni. -Mi - nek az á hāz?

-Le - gé - nyē - ket, lā - nyo - kát be - le - e - rē - get - ni.

BÁCSKERTES, Péter Pálné Szurap Ilona (80).

Bodor A. – Bodor G., 1972.

Ugyancsak *mrd* trichordon énekelte a verset Buják János (83) 2006-ban. Emlékezete szerint „legénfélék mondogatták még énekéték”. Nem játszották.

A láncversek mulattató mondókák, alkalmasak arra, hogy párbeszédes formában szólaljanak meg. Ugyanakkor oktató célzatú mondókák is, melyek különböző munkák, társadalmi ténykedések összefüggéseire terelik a figyelmet. A mi változataink legtöbbje a házépítés folyamatát vázolja. Kezdetük zömmel „Gólya, gólya, gilice” (159–164. sz.), kisebb részükben Kopasz Péter megy szitának szőrt szedegetni (165–168. sz.). A neveket olykor „Egy, kettő, három, négy” számolás előzi meg (165, 167. sz.). Kiss Áronnál a kiszámolók XI. fejezetében láncversek foglalnak helyet (37/1–39/14).

♩ = 108

- Gó - lyá, gó - lyá, gi - li - cá, - Egy kis ló - szért.
mit vi - szél a szá - jád - bá?

- Mi - nek áz á ló - szér? - Mi - nek áz á hāz?
- Szi - tát kē - tē - get - ni.
- Mi - nek áz á szi - tá?
- Kor - pāt szi - tá - gát - ni.
- Mi - nek áz a kor - pá?
- Disz - nót hiz - lal - gát - ni.
- Mi - nek áz á disz - nó?
- Ko - csit ke - nye - get - ni.
- Mi - nek áz á ko - csi?
- Hā - zát é - pí' - tet - ni.

- Lā - nyo - kát, gye - rē - kē - ket be - le - e - rē - get - ni!

♩ = 120

- Gó - nya, gó - nya, gi - li - ce, - Szőr - szá-lat, szőr - szá-lat!
mit vi - szó ja szád - ba?

- Mi - nek az a szőr - szál?
- Szi - tát kö - tö - get - ni!
- Mi - nek az a szi - tács - ka?
- Kor - pát szi - tá - gat - ni!
- Mi - nek az a kor - pács - ka?
- Disz - nót hiz - lal - gat - ni.
- Mi - nek az a disz - nócs - ka?
- Ko - csit ke - nyő - get - ni.
- Mi - nek az a ko - csics - ka?
- Fő - det hor - do - gá - ni.
- Mi - nek az a fő - decs - ke?
- Há - zat é - pí - te - ni.
- Mi - nek az a há - zacs - ka?

- Le - gi - nyő - ket, lá - nyo - kat be - le - csa - lo - gat - ni.

ZENTA, Gyetvai Simonné Mura Erzsébet (80).

Bodor A. – Németh I., 1990.

- Gó - lya, gó - lya, gi - li - ce, - Szőr - szá-lat, szőr - szá-lat.
mit vi - szöl a szád - ba?

- Mi - nek az a szőr - szál?
- Szi - tát kö - tő - get - ni.
- Mi - nek az a szi - tács - ka?
- Kor - pát szi - tál - gat - ni.
- Mi - nek az a kor - pács - ka?
- Disz - nót hiz - lo - gá - ni.
- Mi - nek az a disz - nócs - ka?
- Há - jat szē - dē - get - ni.
- Mi - nek az a há - jacs - ka?
- Ko - csit ke - nyē - get - ni.
- Mi - nek az a ko - csics - ka?
- Fő - det hor - do - gá - ni.
- Mi - nek az a fő - decs - ke?
- Há - zat é - pí - te - ni.
- Mi - nek az a há - zacs - ka?

- Lá - nyo - kat, lé - gi - nyē - ket be - le - csa - lo - gat - ni!

FELSŐHEGY-ZENTA, Bodor Péterné Kalmár Teréz (75).

Burány B. 1956.

♩ = 120

1) ———

- Gó - lya, gó - lya, gi - li - ce, mit vi - szó ja szád - ba?

2) ——— 2) ———

- Szó - röcs - két, bő - röcs - két!

3) ——— 4) ———

- Mi - nek az a sző - röcs - ke? - Szi - tát kö - tö - get - ni.
 - Mi - nek az a szi - tács - ka? - Kor - pát szi - tá - gat - ni.
 - Mi - nek az a kor - pács - ka? - Disz - nót hiz - lal - gat - ni.
 - Mi - nek az a disz - nócs - ka? - Há - jat szé - dě - get - ni.
 - Mi - nek az a há - jacs - ka? - Ko - csit ke - nyé - get - ni.

3) ——— 4) ———

- Mi - nek az a ko - csics - ka? - Szé - nács - kát, szal - mács - kát

- ősz - sze - hor - do - gat - ni.

- Mi - nek az a szal - mács - ka? - Csár - dát csi - nál - gat - ni!

- Mi - nek az a csár - dács - ka? - Lá - nyo - kat, le - gé - nyé - ket

o - da - csa - lo - gat - ni!

[– Erre mit játszottak? – Csak mentünk rá körbe. – Erre?]

1)
ossia

2)
ossia

3)
ossia

4)
ossia

MOHOL, Vlasity Károlyné Zélicity Klára (51).

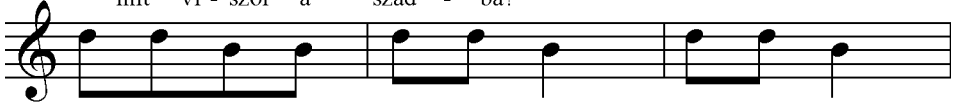
Burány B., 1979.

Az énekes valószínűleg tévesen emlékszik a játékmódra.

♩ = 100

a) - Gó - nya, gó - nya gi - li - ce, - Sző - röcs - két, bő - röcs - két.
mit vi - szöl a szád - ba?

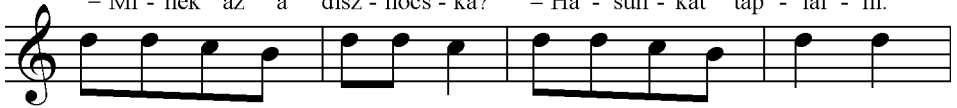
- Mi - nek az a sző - röcs - ke, bő - röcs - ke?

- Szi - tács - kát kö - tö - get - ni ve - le.

- Mi - nek az a szi - tács - ka? - Kor - pács - kát szi - tál - ni.
- Mi - nek az a kor - pács - ka? - Disz - nócs - kát hiz - lal - ni.
- Mi - nek az a disz - nócs - ka? - Ha - sun - kat táp - lál - ni.

- Gó - nya, gó - nya gi - li - ce, mit vi - szöl a szád - ba?

- Sző - röcs - két, bő - röcs - két. [Vége van!]

Kétszer énekelte, másodszor csak ritmusban, dallam nélkül, lényeges szövegeltéréssel:

- b) - Gólya, gólya gilice, mit viszol a szádba? - Szöröcskét, bőrocskét.
- Minek az a szöröcske, bőrocske? - Szitácskát kötögetni belüle.
- Minek az a szitácška? - Lisztécskét szitáogatni vele.*
- Minek az a lisztécške? - Kenyérkét sütögetni belüle.**
- Minek az a kenyérke? - Gyomrunkat betönni vele.***

KISPIAC, Varbai Lajosné Kovács Matild (91).

Bodor A. - Tripolsky G., 1995.

Oromhegyesi változatok:

- * Lisztet szitáogatni.
** Kenyért sütögetni.
*** Gyerékét etetni.

[Hosszú nagyon! Sokat össze kő szenni! - állítják az oromhegyesi asszonyok.]

♩ = 120

2
4

- Ëgy, ket - tő, há - rom, négy, ko - pasz Pé - tőr, ho - va mész?

- Ma - lom a - lá, szőrt szé - dē - get - ni.

- Mi - nek az a szőr?

- Szi - tát kö - tő - get - ni.

- Mi - nek az a szi - ta?

- Kor - pát szi - tá - gat - ni.

- Mi - nek az a kor - pa?

- Disz - nót hiz - lal - gat - ni.

- Mi - nek az a disz - nó?

- Zsirt szé - dē - get - ni.

- Mi - nek az a zsír?

- Ko - csit ke - nyē - get - ni.

- Mi - nek az a ko - csi?

- Fát hor - do - gat - ni.

- Mi - nek az a fa?

- Há - zat é - pí - te - ni.

- Mi - nek az a ház?

- Lá - nyo - kat, le - gé - nye - ket

be - le - csa - lo - gat - ni.

[Nem, nem énekőtek.]

♩ = 100

- Ko - pasz Pé - tēr, ho - va mész?

- Ma - lom a - lá, szórt szé - dě - get - ni.

- Mi - nek az a szór? - Szi - tát kö - tö - get - ni.

- Mi - nek az a szi - ta? - Kor - pát szi - tá - gat - ni.

- Mi - nek az a kor - pa? - Disz - nót hiz - lal - gat - ni.

- Mi - nek az a disz - nó? - Zsirt sű - tö - get - ni.

- Mi - nek az a zsír? - Ko - csit ke - nyē - get - ni.

- Mi - nek az a ko - csi? - Fát hor - do - gat - ni.

- Mi - nek az a fa? - Há - zat csi - ná - gat - ni.

- Mi - nek az a ház? - Lá - nyo - kat, le - gí - nyē - ket

o - da - csa - lo - gat - ni.

DOBRADÓ, Majorcsik Péterné Répási Mária (73).

Bodor A. – Németh I. – Németh P., 2002.

Kétszer is énekelte a kottán jelölt eltérésekkel.

♩ = 120

-Éggy, ket - tő, há - rom, négy, Bá - ba Já - nos, ho - vá mégy?
 -Pest - re pi - pá - jé',
 vis - sza - fe - lé do - há - nyé.
 -Ne égy ma - rok gesz - tē - nye,

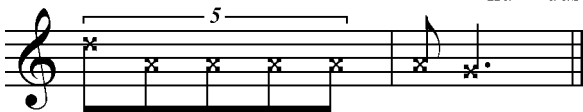
vē - gyé' raj - ta bun - dát, bort a - dom ko - csis - nak,
 ta - kard bē a Jul - csát.
 Jul - csa ne - kēm bort ád,

ko - csis ne - kēm szé - nát ád, lisz - tēt a - dom pék - nek,
 szé - nát a - dom lo - vam - nak,
 lo - vam ne - kēm trá - gyát ád,
 trá - gyát a - dom föl - dem - nek,
 föl - dem ne - kēm bú - zát ád,
 bú - zát a - dom mol - nár - nak,
 mol - nár ne - kēm lisz - tēt ád,

pék ne - kēm ci - pót ád, ci - pót a - dom kú - dús - nak,
 kú - dús ne - kēm bo - tot ád,

*vé - gig - vá - gom a ku - tyát.

* vagy: Úgy mögvágom a kutyát, (hogy)
 Összefosi az inát!

CSÓKA, Banka Mihályné Hecksó Erzsébet (57).

Burány B., 1972.

Kiss Áronnál (37/1 és 37/3) kiolvasó.

♩ = 108

- Èggy, ket - tő, há - rom, négy, ko - pasz var - ga, ho - vá mégy?

- El - më - gyék ka - szá - ni. Ka - sza ne - këm szé - nát ád.
Szé - nát a - dom bo - ci - nak,
bo - ci ne - këm te - jet ád.

Te - jet a - dom ma - má - nak,
ma - ma ne - këm pénzt ád.
Pénzt a - dom bol - tos - nak,
bol - tos ne - këm cuk - rot ád.

Cuk - rot a - dom Ma - ris - ká - nak, Ma - ris - ka ne - këm pu - szit ád.

VÖLGYES, Tóth Gézáne Bálint Erzsébet (62).

Bodor A. – Lázár K., 1995.

Kioldvasó funkcióban vö. Kiss Áron 37/4.